

France Novak

PREDPONI V- IN U- V JEZIKU SLOVENSКИH PROTESTANTSKIH PISCEV 16. STOLETJA

0 Razvoj predpon *v-* in *u-* v slovenskem knjižnem jeziku nadvorneje ni popisano, čeprav je zanimiva zgodba. Enotnost, ki je bila pri protestantskih piscah na koncu njihovega obdobja dosežena, je bila kasneje porušena in se dolgo ni na novo vzpostavila.

Današnje stanje je urejeno zlasti po pomenskem načelu, ki ga je prvi uveljavil Metelko v slovnici (Metelko, 1825:144–145), kar je Škrabec obžaloval; prikazano je v Bajčevem besedotvorju (Bajec, 1959:114–118, 131–133), *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ V 1991, 214–249 in 349–600), Toporišičevi slovnici (Toporišič, 2000: 221–222) in *Slovenskem pravopisu* (SP 2001:1601–1633 in 1634–1694).

1 Pri urejanju in raziskovanju besedja slovenskih protestantskih piscev, kjer zdaj teče izdelava *Besedišča jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, pri kateri gre za urejanje in opremljanje iztočnic z besednovrstnimi in pomembnejšimi slovničnimi oznakami, ki utemeljujejo samostojnost in obliko iztočnic, in tudi za urejanje kartoteke (Merše, 2004:7–31),¹ smo naleteli tudi na vprašanje, kako so protestantski pisci 16. stoletja uporabljali predponi *v-* in *u-*. Hitro je bilo jasno, da je bilo pri njunem razvoju zanimivo gibanje. Pregledati je bilo treba vsa besedila. Takih raziskav smo se lahko lotili, ko je bilo zbrano vse gradivo,² pred tem so bile natančne analize otežene.

- 1 V razpravi je na zgledih vzorčnih primerov popisana zahtevnost in pomembnost dela.
- 2 Razprava je narejena na podlagi kartoteke popolnega izpisa vseh slovenskih besedil slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, za katero skrbi Sekcija za zgodovino slovenskega jezika na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU. Brez kartoteke bi bila natančna raziskava zelo otežena.

Ker protestantski pisci povezujejo predlog *v* in predpono *v-* in ju pišejo deloma po enakih pravilih, je treba raziskati poleg predpone *v-* tudi rabo predloga *v*.³ V tem prispevku bo analizirana samo raba predpon. Njihov razvoj se vključuje v iskanje in oblikovanje govorne in pisne podobe slovenščine. Iskanje najboljših možnosti, ki je zlasti vidno pri P. Trubarju, a so se ga udeležili tudi Krelj, Dalmatin in Bohorič, drugi pa manj, je bilo dokaj živahno in rečemo lahko, da je končni dosežek, prikazan v DB 1584, logičen rezultat iskanja.

Teme sem se lotil, ko sem ugotovil, da je smiselno govoriti samo o predponah *v-* in *u-*, ne da bi se spuščal nadrobneje v načela zapisovanja glasov in ne da bi analiziral vplive nemške, latinske in drugih pisav na naš pravopis v začetkih knjižnega jezika, o čemer sta na več mestih razpravljala Škrabec in Ramovš. Metoda, uporabljena pri analizi, je vključevala zlasti pregled zapisovanja glagolov, pri katerih je danes predpona *u-*, in njihovih izpeljank, saj so današnji predponi *v-* in *vz-* tudi pri protestantih zapisovani tako.

Več o pisanju glasov je pregledno predstavljeno v razpravi M. Merše (Merše, 1992:321–340). Več o pisavi protestantskih piscev sta pisala na primer S. Škrabec (prim. Moder, 1999; zlasti gesla črkopis, pisava, pisanje) in Toporišič (Toporišič, 1986:271–305). Vloga teh predpon pri tvorbi vidskih parov je popisana v razpravah M. Merše (Merše, 1995:180–192; 1996:65–78).⁴

Zvočnik *v* je delal že našim piscem 16. stoletja preglavice zaradi izgovora. V zadregi so bili, kako ga zapisovati in izgovarjati v posameznih položajih. Za predpono *v-* lahko uporabimo navodilo, ki ga je P. Trubar napisal večkrat, npr. TA 1550, 2a in TE 1555, E 3a; za predpono najbolj značilno je navodilo: *de se vadio ... ta v. kadar odspreda ftoy, fa en mekak f. ... ifrezhi* TA 1566, A 1b. Trubarjev *v-* sta glede izgovora raziskovala tudi Ramovš (Ramovš, 1924:130 in dalje) in Škrabec na več mestih (prim. Moder, 1999:268).

3 Predlog *v* in *u* pri protestantskih piscih bo obravnavan v posebnem sestavku.

4 Avtorica ima glagole razvrščene po sodobni rabi, gradivo pa navaja v takratni pisavi.

2 Trubarjeva dela

2.1 Osnovne poteze zapisovanja predpone *v-* so razvidne iz prvih dveh Trubarjevih knjig – to sta *Catechismus* in *Abecedarium vnd der klein Catechismus*, oba iz 1550. V prvi slovenski knjigi TC 1550, pisani v nemški pisavi, je pri glagolih, ki jih danes zapisujemo s predpono *u-* ali *v-*, in izpeljankah iz njih samo pisava z *v-*: *vbiti*, *vbraniti* (3),⁵ *vbraniti se* (2), *vdarjen*, *vgledati*, *vgrizniti*, *vkazovati* (2), *vliti*, *vmeti*, *vmivati*, *vmoriti* (7), *vmorjen* (2), *vmreti* (18), *vmrtov* (2), *vmrtvi* (2), *vpičiti*, *vslišan* (3), *vslišati* (15), *vsmiliti se*, *vtolažiti*, *vžitek* (2), *vživati* (3). Drugo kategorijo predstavlja glagol *užgati* (2); ta je zapisan *vufhke* TC 1550, 109, *Vuesfhgi* TC 1550, 201. Protetični *v-* kaže na *u-*jevsko predpono. Tudi sestavljeni glagoli s prislovi, nastali po zgledih iz nemščine, se zapisujejo enako z *v-*: *gori vstall* TC 1550, 16a, 39, *gori vstane* TA 1550, 12. Znotraj besede je pisava *v-*ja, ne samo predponskega, ampak tudi drugih, pisana po drugačnih načelih, in sicer z *u-*jem. To je vidno že pri zanikanih oblikah, če se pišejo skupaj, npr. *neuella vezh koker ta hlapez* TC 1550:142. Enako je v sestavljenkah, npr. *spofnamo nega preueliko Mylhoft* TC 1550, 110, *htimu peruoli ozha nebeski* TC 1550, 29.

2.1.1 Enako stanje pri pisanju predpone *v-* je v TA 1550. Zapisuje se redno z *v-*: *vbijati*, *vslišati*, *vstati*, *vbijanje*, *vbraniti se*, *vkazati*, *vmeti*, ki je z *v-* zapisan petkrat, je enkrat zapisan z *u-* (*umeio* TA 1550, A1), a tu gre za kurzivo. V naslednjem obdobju bo postalo zamenjavanje predpone *v-* z *u-* v kurzivi močno. Za vse *v-*je velja, da se pišejo v sestavljenkah z *u-*jem: *odueshesh* TC 1550, 21, *refueshesh* TC 1550, 21, toda *obaroval* TA 1550, kjer gre za izpad *v-*ja (Škrabec, JD I, 472).

2.1.2 Če stanje, izpričano v teh dveh knjigah, primerjamo s stanjem v Brižinskih spomenikih, ugotovimo, da se je precej spremenilo. Tam je še bližje praslovanskemu stanju, tako da so na primer pri slovarjih v izdajah Brižinskih spomenikov lahko nastavili kot iztočnice glagole s predpono *u-* in *v-*.⁶

5 Gola številka v oklepaju za besedo opozarja na pogostnost besede ali oblike.

6 V BS 1968, 227–261, so *Glossar* sestavili Jože Pogačnik, Kajetan Gantar, Adela Žgur. V BS 1992, 130–153, je *Slovar* sestavil Janez Zor s sodelovanjem Franca Jakopina in Tineta Logarja.

2.2 Druga faza pisanja predpone *v-* se začne leta 1555, ki je prineslo vrsto novih izdaj, in traja zlasti do leta 1564. Prva značilnost je, da Trubar preide na latinsko pisavo, prejšnjo nemško pisavo pa ohrani kot drugo pisavo za robne opombe v nekaterih publikacijah. Poleg tega v nekaterih knjigah uporablja tudi manjšo latinično kurzivo. V tej kurzivi se najprej začno namesto *v-*jev uporabljati *u-*ji. To je obdobje sodelovanja s Petrom Pavlom Vergerijem (Rupel, 1962:83–100).

ABECEDARIVM (TA 1555) je že pisan v latinski pisavi. Predpona *v-* ima dve pisni varianti *v-* in *u-*. Prevladuje še *v-*: *vbijati*, *vmreti*, *vslišati*. Opažamo, da se že v tej knjižici pokaže v kurzivi pisava vseh malih *v-*jev z *u-*ji, npr. *uštane* TA 1555, A6a, kar smo kot enkratni pojav opazili že v TA 1550. Ker kurziva v tej knjigi ne pozna malih *v-*jev, je ne moremo šteti za odločujočo pri predponi *v-*. Pri naslednjih knjigah bomo morali ugotavljati, kako je zapisovana predpona *v-* v različnih pisavah. Toda še druga novost se pojavi tega leta in že v tej prvi knjižici. Poleg tega, da se predponski in drugi *v-*ji za predponami ali nikalnico, to je sredi besede, pišejo praviloma z *u-*jem, npr. *sauershe* (2) TA 1555, A5a, se pojavljajo tudi v navadni pisavi dvojnice, pisane z *u-*jem: *gori ufstal od smerti* TA 1555, A3b.

CATECHISMVS (TC 1555) je napisan v dveh pisavah: osnovno besedilo in predgovor, ki je podpisan z okrajšavami *Ty Vashi Slushabniki inu Bratie. N. V. T.*,⁷ sta napisana v navadni latinici, razširjeni deli naslovov in pojasnilo o katekizmu so pa v kurzivi, vendar za naše vprašanje ta kurziva ni odločilna, ker teh besed v njej ne srečujemo. Pomembna je utemelitev nove pisave: *Inu nom se tudi sdy, de ta nasha slouenska beffeda fteimi latinskimi pubstabi se lepshe inu leshei pishe tar bere* Tc 1555, A 2b. V navadni pisavi prevladuje sicer pisava z *v-*jem, vendar so pri nekaterih besedah tudi *u-*ji, npr.: *vbijanje*, *vkazati*, *vmeti* (5), toda *umeti* samo enkrat, pa še tu gre za kurzivo: *umeio* TC 1555, A1, *umoriti*, toda *vmoriene tiga zhloueka* TC 1555, F1, *vmreti* (3), *vslیشان* (3), *vslišati* (2), *vstati* je zapisan trikrat z *v-*, enkrat z *u-*. Pri *gori vstati* so trije zapisi z *v-*, a eden z *u-*.

7 Drugi dve inicialki pomenita Vergerija in Trubarja. Za N. je pa vprašanje odprto, Premk 1999, 67 d. domneva, da se za začetnico N. skriva priimek Nero, Vergerijev sodelavec.

TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA (TE 1555) je značilna po tem, da je prva knjižna izdaja dela *Biblije*, prevedenega v slovenščino, in po tem, da je to besedilo izšlo pri slovenskih protestantskih piscih še trikrat, v dveh Trubarjevih priredbah (v TT 1557–1558, TT 1581–1582) in v eni Dalmatinovi (v DB 1584), pa še po tem, da je lani minilo 450 let od izida. V knjigi so uporabljene tri pisave: navadna latinska pisava, latinična kurziva in nemška pisava. Glavno besedilo in predgovor, ki je podpisan *Vashi Slushabniki inu Bratie. V. T.* je pisan v latinici, v kurzivi so natiskani uvodni deli o Matevževem življenju, sumariji za vsa poglavja in zapis *Lubi Slouenci*, v gotici je nekaj opomb na koncu knjige. V kurzivi se mali *v* sploh ne uporablja, ampak vedno zamenjuje z *u*. Očitno gre za vprašanje pisave, zato ne štejemo, da bi bilo tu zapisovanje predpon *v-* z *u-* v kurzivi znamenje dvojnosti v sistemu. Da bo pa vseeno razvidno, kakšna je raba, bomo na razmerje opozorili tudi številčno pri pregledu besed: *vbežati*, *vbiti*, *ubiyena* TE 1555, A5b, kurzivni tisk, *ubiti* TE 1555, C 4b, *vbijati* : *ubijati* (2 : 1), *vdariti*(6), *vdarjen* : *udarjen* (3:1), *vganiti se* : *uganiti se* (2:1), *vgasiti*, *vgasovati*, *vgledati* : *ugledati* (6 : 1), *vjet*, *vjeti* : *ujam-* (5 : 2), *vkazati*, *vkrašti* (4), *vloviti*, *vmeti* (3), *vmiti* (2) : *umie* TE 1555, B2b, *vmoriti* (6), *vmreti* (8), *vsehnti*: *usahnti* (1 : 2), *usekati* (2, en zapis je v navadni pisavi), *vslīšan*, *vslīšati*, *vsmiliti se*, *vstrašiti se*, *utolashi* TE 1555, A6b, gre za kurzivno pisavo, *vtopljen*. Ugotavljamo, da se je pisava z *u-*, ki je edina v drobnem poševnem tisku, kot redkejša možnost preselila tudi v navaden tisk. Položaj, v katerem bi prišla skupaj dva enaka glasova, je zapisan takole: *ie vuenilu* TE 1555, 30b. Poseben položaj je bil tudi pred *i-*jem, ker bi bila navadna rešitev zavajajoča. Današnji *uiti* zapisuje *vuydete* TE 1555, 5b, kjer protetični *v* kaže na predpono *u-*. *Užgati* ima samo zapis – *ne vushge* TE 1555, 9a.

Knjižica *ENA MOLITOV TIH KERSzhenikou* (TM 1555), ki jo je podpisal *VERGERIVS*, je tiskana v kurzivi in dvojezično, v slovenščini in italijanščini. Malega *v* delo skoraj ne pozna, razen enkrat (*fa volo* A 1a); ko gre za navadno pisavo, je vedno *u*. Namesto *v-* je zapisana predpona z *u-*: *uieti* (TM 1555, A 2b). Zanimivo je še to, da jezik nima tipičnih Trubarjevih lastnosti, zato lahko sklepamo, da je imel pri prevajanju tega besedila pomembno vlogo tudi Vergerij, sklepam, da ga ravno zaradi tega Trubar v TR 1561 niti ne omenja kot svoje besedilo.

Za *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA* (TT 1557) je značilno, da spada v obdobje zamenjavanja v-ja z u-jem. Pri glagolih s predpono *v-* kot tudi pri drugih vlogah *v-*ja, npr. predlogu, se uporablja bodi *v* ali *u*, vsaj v vlogi predpone je pogostejši *v*. Zaradi zamenjavanja menim, da tudi ta publikacija ni odločilna pri določitvi temeljne oblike glagolov, sestavljenih s predpono *v-*. Opozarja pa to zamenjavanje na pomembna pravopisna vprašanja, ki so tekla v tem času. Prizadevanje Primoža Trubarja pri iskanju najprimernejšega sistema zapisovanja glasov in oblikovanja jezikovnega sistema je bilo izredno močno in živahno.

Knjiga ima dva dela in vsebuje več besedil. Najobsežnejša so tri: *TIGA NOVIGA TESTAMENTA ENA DOLGA PREGVVOR*, iz *Biblije* štirje evangelisti in *Diane tih Iogrou* in *KRATKA POSTILA* z značilnim naslovom *EN REGISHTER ...* (TR 1558); poleg tega pa še *TA SLOVENSKI KOLENDAR KIR VSELEI TERpi* (TKo 1557). Pisava v-jev je v vseh delih približno enaka. Pri nekaterih sestavljenkah prevladuje pisava z *v-*, pri drugih z *u-*. Za natančnejšo osvetlitev bom navedel nekaj podatkov: TT 1557 ima osemkrat *ubežati*, a enkrat *vbežati*, TR 1558 besede nima, *ubijati* ima TT 1557 sedemkrat, z *v-* pa dvakrat, TR 1557 ima pa *vbijati* dvakrat, z *u-* pa enkrat.

TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA (TT 1560) ima dva tipa pisave: navadno in kurzivo. V kurzivi se mali *v* ne uporablja, zato so pri predponskih glagolih in izpeljankah iz njih, kot npr. *vmoriti*, *vmorjen*, zapisi z u-jem, močno pa prevladujejo zapisi z v-jem. Pri nekaterih glagolih ali izpeljankah iz njih pa sicer prevladujejo zapisi z *v-*, toda zapisi z *u-* so tudi v navadnem tisku *vmreti* (28) : *umreti* (5, od tega enkrat v kurzivi).

SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY (TL 1561), knjiga, napisana v treh pisavah, in sicer v latinici, kurzivi, v kateri so zapisani povzetki poglavij, in nemški pisavi, v kateri je napisan robni tekst. Pri glagolih in njihovih izpeljankah, kot so npr. *vkazati*, *vmeti*, *vmoriti*, *vmreti*, *vsahniti*, *vživati* imamo večino zapisov z *u-* v kurzivi, vendar je nekaj takih zapisov tudi v navadnem tisku, pri glagolu *vživati*, ki ima 13 pojavitev: so tri zapisane z *vshiu-*, šest v drobnem tisku in štiri v navadnem pa z *ushiu-*. Podobno razmerje je tudi pri glagolih, ki nimajo predponskega v-ja. Glagol *vabiti* ima pet zapisov *uabi-*

v kurzivi, trije zapisi so pa z *vabi*- v navadnem tisku in v nemški pisavi.

TR 1561 je knjižica, napisana v nemščini in o pisavi *v*- ni gradiva.

V Trubarjevi knjigi *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE* (TAr 1562) so tri pisave: navadna latinica v glavnem besedilu, kurziva v razširjenem naslovu in kazalu in gotica v robnem besedilu: kurziva nima malih *v*-jev in namesto njih uporablja *u*, zato ta ni odločilna pri določitvi predpone. V drugih dveh pisavah se mali *v* uporablja, zato so skoraj vsi glagoli s predpono *v*- tako tudi zapisani, le redki imajo v navadni pisavi tudi zapis z *u*-, tako je *vtolažiti* zapisan dvakrat z *v*-, enkrat pa z *u*-. Sploh so posebno vprašanje samo enkrat izpričani predposki glagoli. V TAr 1562, 16b je tak *vstopiti se*, zapisan *Sledna Nauada se ima tei Rifnici ustopiti*.

Za Trubarjev cerkveni red *CERKOVNO ORDNINGO* (TO 1564) je značilno zamenjavanje *v*- in *u*- tako pri predponi *v*- kot pri drugih začetnih *v*-jih. Lahko rečemo, da v tej knjigi ni razločevanja med *v* in *u*. Tudi ta knjiga ima dve pisavi: navadno latinico in kurzivo, v kateri so zapisani razširjeni mednaslovi in besedila na robu. Toda pisanje predpone *v*- ni odvisno od tega, ampak je zamenjavanje v obeh pisavah. Pogledali bomo razmerje med pisavo z *v*- in *u*- pri naši skupini glagolov:⁸ *vbežati* (0 : 4), *vbijati* (3 : 0), *vbijen* (4 : 2), *vbiti* (2 : 0), *vbriniti* (3 : 1), *vbriniti se* (1 : 2), *vjeti* (1 : 0), *vkazanje* (10 : 1), *vkazati* (0 : 1), *vkraški* (0 : 1), *vmeti* (9 : 4), *vmoriti* (4 : 1), *vmorjen* (4 : 2), *vmreti* (53 : 24), *vpelcan* (0 : 2), *vpeljati* (1 : 0), *vsahniti* (1 : 0), *vslišan* (4 : 5), *vslišati* (17 : 20), *vsmiliti se* (1 : 2), *vstrašiti* (1 : 0), *vtolažiti* (4 : 1), *vtopiti* (0 : 1), *vtožiti se* (1 : 0), *vživati* (4 : 9).

Pri glagolih in izpeljankah, ki so tudi danes z *v*- ali z *vz*-, je podobno razmerje, npr. *vzdihanje* (6 : 4). *Uiti* (4) je zapisan z *vuyd*- in *vushla*, kar kaže na predpono *u*-. Zanikane oblike, ki se pišejo skupaj z nikalnico, se zapisujejo z *u*, npr. *se ... neudarish* TO 1564, 163b. *Užgati* (2) je zapisan z *vushg*-, kar kaže na predpono *u*-. *Uveniti* je zapisan *ne vuene* TO 1564, 78a, kar kaže, da je izgovor drugačen, sicer gre za znan Trubarjev model.

Trubarjev *Ta Celi Pfallter Davidou* (TPs 1566) ima skoraj dosledno

8 Prva številka pove, koliko je zapisov z *v*-, druga pa, koliko jih je z *u*-.

predpono *v-*: *vbežati* (5), *vbijati*, *vbijeni* (2), *vbiti* (5), *vbraniti se*, *vdariti* (6), *vdarjen*, *vgašati* itd. Pisava z *u-* je izjemna pri pogostejših glagolih in izpeljankah, npr. *vjeti* (9 : 1),⁹ *vslišati* (veliko : posamično). *Uiti* (3) ima zapis, kot ga že poznamo: *vuidemo*, *vuydem*, *ie vushla*, ki kaže na predpono *u-*. Tudi zapise za *uveniti* (4) že poznamo: *vuene*, *vueneio*. Tudi tu je *užgati se* (4) s predpono *u-*, vedno *vush-*, prav tako *užigati se*.

Naslednje manjše Trubarjeve knjižice niso prinesle kakih sprememb, ampak se držijo ustaljene prakse. Opazili smo že, da po TO 1564 čedalje bolj prevladujejo zapisi z *v*. TA 1566 ima od opazovanih besed samo *vbijati*, ker gre za Deset zapovedi, gre za ustaljeno obliko (*Ne vbyai* TA 1566, A 5b). TC 1567 uporablja predpono *v-*: *Ne Vbyai Bb*, *vmeryl* TC 1567, A6b. TL 1567 ima samo predpono *v-*. Čeprav sta dve pisavi, se tudi v kurzivi praviloma piše *v-*, izjema je *umerl* TL 1567, 83a. TP 1567 ima vedno predpona *v-*: *vmreti*, *vslišati*. TPs 1567 uporablja vedno predpono *v-*: *vbiti*, *vgrizniti*, *vmoriti*, *vmreti*, toda *užgati* (*Vushgi* TPs 1567, 7). TC 1574 ima tako rekoč samo predpono *v-*: *vbiti*, *vbraniti*, *vgrizniti*, *vkazovati*, *vmivati*, *vmreti*, *vsmiliti se*, *vživati*. Pri glagolu *vslišati* je med 28 pojavitvami samo ena z *u-*: *usliši* TC 1574, 6b. V zanikanih oblikah, če se pišejo skupaj, se predpona zapisuje z *u*, npr. *neumorish* TC 1574, 10. Zapleten položaj, kako zapisati predpono *v* pred *iti*, kar smo že srečevali, je nakazan z zapisom *smerti guishnu ne vuidemo* TC 1574, 125; kaže na *uiti*. TP 1575, kratko besedilo, ki ima vse predpone, razen v zanikanih oblikah, če se pišejo skupaj, pisane z *v-*, npr. *vtopiti* TP 1575, B 3a. Opažamo zelo zanimiv razvoj.

2.3 Že v prejšnjem poglavju smo opazili, da se pri Trubarju umirja mešanje med *u-*-jem in *v-*-jem. *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA* (TC 1575), pomembna knjiga z zelo značilnim Trubarjevim pripovednim jezikom, ima predpono *v-* tako rekoč vedno. Glagolov in izpeljank iz njih je veliko: *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vbraniti se*, *vdariti*, *vganiti* itd. Problem predstavlja *viti*, ki je v tej knjigi prikazan kot *uiti*, kar dokazujeta zapisa s protetičnim *v-*: *vushli*, *vussbli* oboje TC 1575, 305. Predpono *v-* pred podstavnim glagolom, ki se začinja z *v*, zapisuje tako, da drugi *v* zapisuje z *u*: *kir nigdar ne Vuene* TC 1575, 32. Glagola *užgati* in *užigati*,

9 Prva številka označuje *v-*, druga pa *u-*.

uporabljena po enkrat, sta zapisana s protetičnim *v*-, kar kaže na *u*-, npr. *vushgal* TC 1575, 38. V zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, je predpona *v* pisana z *u*, npr. *neufmilila* TC1575, 99.

NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL (TT 1577) ima tri pisave: svetopisemsko besedilo je pisano v navadni latinici, komentar je pisan v poševni in nekoliko manjši latinici, v pokončni manjši pisavi pa je pisano robno besedilo. Zamenjavanja predpanskega *v*- z *u*- ni. Uporaba predpone *v*- je v vseh treh pisavah enaka. Praviloma se torej uporablja *v*:- *vbeliti*, *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vbrantiti* itd. *Viti* (3) zapisuje: *vyti*, *vydemo* in *vuyde*, torej dvakrat *viti* enkrat *uiti*. Zapis *vslišati* je uporabljen dvakrat, *usliši* TT 1577, 458, pa enkrat in še to v kurzivi. *Užgati* in *užigati* se tudi tu uporablja z *u*:- *vushge* TT 1577, 117.

V knjižici *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIIEMI ISLAGAMI* (TPs 1579) se uporablja vedno predpona *v*:- *vbrantiti*, *vkazovati*, *vmreti*, *vtopiti*, *vživati*. Pričakovana posebnost je pri *uveneti*: *inu nega listie ne vuenene* TPs 1579, A 1b.

Pomembno mesto v rabi predpone *v*- ima *TA CELI NOVI TESTAMENT* (TT 1581–82), kjer se opusti zamenjavanje *v* z *u* pri predpanskih glagolih in njihovih izpeljankah. Dosledno uporablja predpono *v*-. Lahko rečemo, da je šel na sistem, uporabljen že v prvi knjigi TC 1550. Glagolov s predpono *v*- in izpeljank iz njih je veliko: *vbeliti*, *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vdariti*, *vdinjati* itd. Z *v* se zapisuje tudi v zgledu, v katerem je prišlo do premeta predpone in nikalnice: *steimi vnemiuenimi rokami* TT 1582, 163. Pred *iti* uporablja v istem pomenu predpono *v*:- *vyd*- in *u*:- *vuide* TT 1582, 205, *vushli* TT 1582, 550. Pred podstavnim glagolom, ki se začneja z *v*, uporablja predpono *v*-, vendar se podstavni v zapisuje z *u*, npr. *kir nigdar ne vuenene* TT 1582, 336. S predpono *u* se uporabljata glagola *užgati* in *užigati*.

2.4 Zadnja Trubarjeva knjiga *HISHNA POSTILLA D. MARTINA LVTERIA* v treh delih

(TPo 1595), za katere izid sta po Trubarjevi smrti poskrbela zlasti Trubarjev sin Felicijan, Andrej Slavinec, ima pri pisanju predpone *v*- takole stanje: Glagoli, ki jih opazujemo, imajo predpono *v*-. Teh je veliko. Redkokdaj je označena z opuščajem, npr. *v'platiti* TPo 1595, III, 173, *v'strašhiti* TPo 1595, II, 19. Na poseben način se zapisuje

predpona pred podstavo, ki se začenja na *i*, npr. *iti*: štirikrat je *uvide*-, dvakrat pa *vuide*-. V zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, sta dva tipa zapisovanja: *nevblatili* TPo 1595, I, 205, kot je bilo v DB 1584, in *neuplati* TPo 1595, I 274, kot je bilo pred letom 1584. Predpona *u*- se uporablja priglagonu *unesti*: *de je veliku unefsel inu vkradel* TPo 1595, I, 229. Glagol *užgati* in izpeljanke so zapisani vedno s protezo, npr. *ta Hudizh vushiga to nasbo misal* TPo 1595, I, 161. Kako zapisuje to predpono pred *v*-jem, se ne da ugotoviti, ker ne uporablja nobenega takega glagola, kot je *uveneti*. Če pa sodimo po rabi predloga, bi bila tu raba, kot je bila dosežena v DB 1584.

3 Kreljevi besedili

Pomembna stopnja v razvoju pisave predpone *v*- nastane s Sebastijanom Kreljem, ko je začel dosledno razločevati med *v* in *u* in z opuščajem označevati mejo med predlogom in besedo in ko je uvedel varianto predloga *v* pred besedo, ki se je začenjala z *v*, ta je *u*. V KB 1566 vedno uporablja predpono *v*-, npr. *vbijanje*, *vbijati*, *vbraniti se*, *vmreti* (4), *vtolažiti*. *Uveneti* je zapisan: *cveit uvene*, KB 1566, E4, kar je pomembna novost v iskanju pravega zapisa. *Užgati* ima predpono *u*:- *ushgal* KB 1566, B.

Za jezik je še pomembnejše drugo Kreljevo besedilo *POSTILLA SLOVENSKA* (KPo 1567), ker je obsežno in ker je v njem svoje doje-manje predpone *v*- pisec še izpopolnil. Mešanja med *v*-jem in *u*-jem ni več. Izpričanih imamo veliko glagolov in izpeljank iz njih, ki jih danes pišemo s predpono *u*-, a so pri Krelju pisani z *v*-, npr. *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *včakati*, *vdariti*, *vdariti se*, *vdelati*, *vdinjati*, *vdinjovati*, *vdobrihati*, *vganiti*, *vgladati*, *vgnati*, *vgnesti se*, *vgreti*, *vhititi* itd. Občasno, zlasti pri zapletenejših zgledih, opozarja na predpono z opuščajem, npr. pri *vgasiti*: *v'gafiti* KPo 1567, CXVIIb; današnje *uiti* (7) zapisuje z oblikami *vfhal*, *vijde*, *v'ijdete* KPo 1567, XIXb, *v'ijti* KPo 1567, LVb, *vytjym* [vjiti jim] KPo 1567, CLVIIb; glagol *vjeti* med sedmimi pojavitvami zapiše enkrat z opuščajem: *v'iameio* KPo 1567, XIXb. Stara predpona *u*- je izjema, tako je pri glagolu *vdariti* med sedmimi ponovitvami samo enkrat zapisano: *ûdariti* KPo 1567, CXLIXb, pri čemer znak *û* pomeni to kot protetični *vu*-, kar je pri protestantskih piscih

znak, da gre za domači *u-*, npr. *vuk*, *vučiti*, *vuho*. Predpona *u-* je tudi pri *užgati*, kar srečujemo pri vseh protestantskih piscih – *ušhge* KPO 1567, CXXXIb.

4 Dalmatinova besedila

4.1 Začetni sistem, ki ga je uporabljal Jurij Dalmatin v besedilih pred *Biblijo* 1584, lahko označimo kot enoten, razvit pa je iz Trubarjevega in Kreljevega. V prvem besedilu, ki ga je prevedel, to je *JESVS SIRAH* (DJ 1575), uporablja predpono *v-* brez mešanja: *vbijati*, *vbiti*, *vgasiti*, *v gledati*, *vhajati* itd. V zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, piše to predpono z *u*, kar je v skladu s pisanjem *u-ja* in *v-ja* znotraj besed, npr. *neugani* DJ 1575, 9, *neuiame* DJ 1575, 36. Pri glagolu *vjiti*, kjer so močno občutili razliko med predponskim *v-*jem in pogostnim začetkom besed na *vi-*, npr. *videti*, *vino*, *visok*, je Dalmatin uporabljal dvoje zapisov: v DJ 1575 zapisi *vijde* (dvakrat) in *neuijde* DJ 1575, 123 kažejo na *vjiti*, medtem ko zapisa *ie ... vushil* DJ 1575, 174, in *neuuiide* DJ 1575, 77, kažeta na *uiti*. Enako kot Trubar zapisuje tudi sestavljene glagole, katerih podstava se začneja z *v-*, npr. *listie neuuene* DJ 1575, 23. Pri glagolih *užgati* in *užigati* tudi Dalmatin uporablja predpono *u-*, na kar kažejo zapisi s protetičnim *v-*jem, npr. *vushge kreig* DJ 1575, 117. Če uporablja predpono *u-*, jo zapisuje s protetičnim *v-*jem, npr. *ne bode vushil* DJ 1575, 64, ob dvakratni uporavi *vžiti*.

V knjigi *PASSION* (DPa 1576) se uporablja predpona *v-*: *vdariti*, *v gledati*, *v mirati*, *v moriti*, *vmreti* itd. Ta predpona je tudi pri *viti*: *bi bil ... mogel Iudom vyti* DPa 1576, 4a. Pisavo z *u* srečujemo samo v zanikanih oblikah, če se pišejo skupaj, npr. *On neumerie* DPa 1576, 40b; tako tudi pri drugih *v-*jih, npr. *neuei* DPa 1576, 10a.

DB 1578, to je prevod prvega dela *Biblije*, in sicer peteroknjižja, brez izjem uporablja predpono *v-*: *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vbraniti se*, *vceniti*, *vdariti*, *vdelitvdimjati*, *vdimjati se* itd. Ker je knjiga obsežna, je tudi glagolov s predpono *v-* in izpeljank iz njih veliko. Tudi v DB 1578 se v zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, predpona *v* zapisuje z *u*: *od tiga se neuganesh* DB 1578, 164. Odločil se je za *vjiti*, lahko rečemo, da je opustil *uiti*, saj ga dvakrat zapiše z *vyti* in trikrat z *vijde*. Enotno zapisuje glagola *užgati* (15) in *užigati* (1). Pri glagolu *užgati se*

(1) pa je tudi varianta *vžgati se*, in sicer v opombi k *Je ie *vnmalu – *vshgalu* DB 1578, 41 a. Pomislili bi lahko, da gre pri opombi za hiperkorekturo.

V knjigi *TA CELI CATEHISMVS* (DC 1579) je glede pisave predpone *v-* vse tako kot v DB 1578. Razmerje med *vjiti* in *uiti* je 3 : 1, npr. *vuidemo* DC 1579, 108. V zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj z nikalnico, so predpone *v-* zapisane z *u*.

V knjigi *SALOMONOVE PRIPVVISTI* (DPr 1580) Dalmartin pri opazovanih besedah uporablja samo predpono *v-*, npr. *vbežati*, *vbiti*, *vmreti*. V zaniknih oblikah, ki se pišejo skupaj z nikalnico, se piše *u-*, npr. *neugafne* DPr 1580, 62a. Do zamenjave predpon *v-* in *u-* pride samo pri besedi *vgrižljaj*: *ugrišlei* DPr 1580, 31b, *vgrishleie* DPr 1580, 44a.

V DC 1580 se vedno uporablja predpona *v-*, *v* zanikani obliki, če se piše skupaj z nikalnico, pa z *u*, npr. *taku onu neumerie* DC 1580, E 6b.

V drobnem tisku *PERVE BVQVE MOSESSOVE* (DBu 1580) z enim zgledom iz naše kategorije kaže na predpono *v-*: *bosh Smerti vmerl* DBu 1580, Ab, 2. stolpec.

4.2 Knjiga DB 1584, Dalmatinov prevod cele *Biblije*, je najpomembnejša publikacija našega protestantizma. Jezikovno pomeni najvišjo stopnjo razvoja. Do nje so se z velikim prizadevanjem in iskanjem, za katere ima zasluge zlasti Primož Trubar, preskušala načela, kako bi jezik zapisovali, in odkrivala poteze jezikovnega sistema. Zanimivo je, da je zelo poudarjeno osrednje območje jezikovnega sistema, ob njem je pa veliko sopojavov, ki so v jeziku obstajali, nastajali ali vanj prihajali na najrazličnejše načine. Na ta značaj jezikovnega sistema opozarja M. Merše (Merše 1995, 317).

Uporablja se predpona *v-*. Izjem je tako malo, da jih bomo posebej našeli. Občasno se predpona zapisuje z opuščajem, npr. *inu ti sam nebofh nyh rokam v'beshal* DB 1584, II, 47b. Občasno je v zanikani obliki, če se piše skupaj, rabljen tudi zapis z *u-*-jem, npr. *de nyh obedèn neubeshy* DB 1584, I, 197b, a tudi v takih položajih prevladujejo zapisi z *v-*-jem, npr. *nevbiamo* DB 1584, III, 53b.

Tako sestavljenih glagolov in izpeljank iz njih je zelo veliko, kar je razumljivo, ker je tudi besedilo obširno: *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vbiti se*,

vbraniti, vbraniti se, vbrisati, vceniti, včakati, včiniti, vdariti, vdeliti, vdinjati, vdržati itd. Številni glagoli se velikokrat uporabljajo, zato je gradiva dovolj, veliko je pa tudi enkratnih. Poglejmo najprej tiste glagole, pri katerih smo že doslej opazili posebnosti. Pred podstavnim glagolom *iti* uporablja predpono *v-*, torej *vjiti*, ki se zapisuje z opuščajem ali brez, npr. *vyti, vyde, vʃhil* (vse velikokrat), *nevyde* DB 1584, II, 160b, *vʹyde* DB 1584, II, 164a, *vʹyti* DB 1584, II, 50b. Pred podstavnimi glagoli, ki se začenjajo z *v*, uporablja varianto predpone *v-* – *u-*: *uveneti*, največkrat je zapisan z opuščajem, npr. *uʹvenil-* (14), *uven-* (3), *úven-* (1), *neuven-* (7); *uvezati se: inu se je vʹeno Aubo úʹvesala* DB 1584, II, 136. *Užgati* in *užigati* se piše s protezo kot pri drugih piscih, kar kaže na pripono *u-*.

4.3 Poznejše Dalmatinove publikacije in tudi druge se približujejo sistemu *Biblije* iz 1584. DC 1584 uporablja sistem, kot je izpričan v DB 1584: *vbežati, vbiti, vbraniti* itd.; *vʹgrisne* DC 1584, V; *nevzhakajo* DC 1584, CXIII, *neumèrjem* DC 1584, CCXI. KARSZANSKE LEPE MOLITVE (DM 1584) imajo samo oblike na *v-*: *vgasiti, vkazanje, vmivati* ... Zapisovanje z apostrofom je razmeroma redko, tako je npr. *vmirajoč* devetkrat, *vʹmirajoč* pa dvakrat. Posebnih položajev te predpone v knjigi ni. DAg 1585 uporablja brez izjeme predpono *v-*, npr. *vkazati, vmreti, vsmiliti se, vstati, vzdigniti, vzeti* itd. Pri predponi uporablja opuščaj redko, npr. *de bomo vʹʃliʃhani* DAg 1585, C 7. DC 1585 uporablja predpono *v-*, npr. *vbijati, vmeti*. Apostrof se uporablja poredkoma, npr. *vʹmel* DC 1585, A 5a, *ne vmerje* DC 1585, C 3b. Ima tudi *užgati: je ... vushgal* DC 1585, B 4a.

5 Besedila drugih piscev

5.1 Pisava predpone *v-* v pesmarici *ENE DVHOVNE PEISNI* (*P 1563) je zanimiva, ker redakcija ni Trubarjeva, ampak jo pripisujejo Matiju Klombnerju in Juriju Juričiču. Predpona je *v-*: *vbiti, vdariti, vdinjati vgledati, vgrizniti, vhajati, vjeti, vkazati, vkazovati, vloviti, vmiti, vmivati, vmoriti, vsekati, vslišati, vstrašiti, vstrupiti, vteči, vživati*. Pisava z *u-* je izjemna: *noge umiual* *P 1563, 119, *je nam nedai uʃtrashit* *P 1563, 142. V zanikani obliki, če je pisana skupaj, se predpona *v* zapisuje

praviloma z *u*: *neupelia* *P 1563, 174. Današnji *uiti* zapisujejo takole *vuideo* *P 1563, 128, *zbe vuut* *P 1563, 173, *ye vushel* *P 1563, 204. Zapisi torej kažejo na *uiti*. *Užgati* je zapisan obakrat s protetičnim v-jem: *Vushgi* *P 1563, 37, 195.

5.2 Juričič piše v *POSTILLI* (JPo 1578) predpono *v-*, kot jo je na začetku pisal Dalmatin in kot jo je pisal Trubar po času, ko sta se v njegovih knjigah pri predponi *v-* zamenjavala *v* in *u*, in večinoma tudi Krelj. Pozna samo predpono *v-*: *vbežati*, *vbijati*, *vbiti*, *vdariti*, *vdariti se*, *vdelati* itd. V zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, se ta predpona redno zapisuje z *u*, npr. *neударili* JPo 1578, I, 20, *neuiame* JPo 1578, II, 113. Pri glagolu *vjiti/uiti* (8) ima več zapisov za *u-* kot za *v-*: *vuiti*, *vuyti*, *vuide*, *vshal*, vedno po dvakrat. Sestavljene glagole, katerih podstavni glagol se začneja z *v*, zapisuje tako kot Trubar in Dalmatin, na začetku, npr. pri *uveneti*: *nebude Vuenila* JPo 1578, II, 36b, *katera neuuene* JPo 1578, II, 83. *Užgati* je osemnajstkrat zapisan s protezo za *u-*, samo enkrat pa *vshgala* JPo 1578, II, 99.¹⁰

5.3 J. Tulščak ima v molitveniku *Kerfzhanske LEIPE MOLITVE* (TkM 1579) stanje, kakršno je pri Dalmatinu. Vedno uporablja *v-*, npr. *vbežati*, *vbiti*, *vdariti*, *vganiti se*, *vgasiti* itd. Zanikane oblike, ki se pišejo skupaj z nikalnico, zapisuje z *u-*jem, npr. *neušlishi* TkM 1579, 7b. Pozna tudi samo *užgati*, pisan s protetičnim v-jem. Zanimivo je to, da pri sestavljenkah, ki imajo v podstavnem glagolu začetni *v*, uporablja predpono *u-*, npr. pri *uveneti*: *uvene* TkM 1579, 84b, *De moie Liftie neuuene* TkM 1579, 64b, kar smo opazili že pri KB 1566. Ta podatek je zanimiv tudi zaradi tega, ker Trubar v tem letu še piše na svoj stari način: *Inu nega listie ne vuene* TPs 1579, A 1b.

5.4 Pomembno mesto za ugotavljanje dejstev iz jezikovnega sistema o predponi *v-* ima slovníčar, šolnik in član revizijske komisije, ki je pred izidom pregledovala Dalmatinov prevod *Biblije*, Adam Bohorič v latinsko pisani slovnici BH 1584. Pozna predpono *v-*, ki jo

10 Kopečný, 1973:261. Očitno je tu Juričič pomislil na sistem zapisovanja predpone *v-*.

praviloma zapisuje z opuščajem, npr. *v'beshim* BH 1584, 151, *v'kurim*, *riti*, *ril* BH 1584, 151, vendar tu in tam tudi brez njega, npr. *vdarjen* BH 1584, Sintaksa, 30. Pri današnjem *uiti* ima predpono *v-*: *Vjidem*, *vjiti*, *vfbil* BH 1584, 134.

V Bohoričevem drobnem tisku *OTROZHIA TABLA* (BTa 1580) ni zgledov s to predpono.

5.5 Prispevek Matija Trosta *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA* (TtPre 1588) ima vprašanja, ki jih opisujemo v tem sestavku, rešena načeloma enako, kot je v DB 1584 ali pa vsaj približno tako. Tudi to kaže, da je imel celotni prevod Biblije že takrat velik ugled. Pozna samo predpono *v-* pri vseh glagolih, ki jih uporablja in ki so se tako uporabljali tudi pri drugih piscih, npr. *vbežati*, *vbiti*, *vganiti se* itd. Razmeroma poredkoma uporablja opuščaj med predpono in podstavnim glagolom, npr. *v'merji na posteli* TtPre 1588, 76. Pri zanikanih oblikah, ki se pišejo skupaj, je predpona večinoma pisana z *u*, npr. *neugafne* TtPre 1588, 72. Predpono *v-* ima tudi pri podstavnemu glagolu *iti*: *fodbi vydemo* TtPre 1588, 41. Zapis *katera nigdar neuuene* TtPre 1588, 89, kaže na variantno predpono *u-*.

5.6 Pomembno je, kako je ta vprašanja vslovaril Hieronymus Megiser, ki je uvrstil v štirijezični slovar iz leta 1592 tudi slovenščino (MD 1592). Pri uporabi in pisanju predpone *v-* je še najbliže rabi v DB 1584. Skoraj vedno uporablja *v-*, uporablja tudi, toda redko, opuščaj, npr. *vbeshati*, *v'byti*, *vdariti*, *vjiti* itd. Pozna samo obliko besede *vushgati*. Novost je beseda *vuskladajnie* poleg izrazov *iflaga*, *reskladajnje*, Cr. [hrvaško]. Novost je tudi *ushivat*, nemško *genießfen* (vse iz kartoteke). Zapis za današnje *uiti* je *vjiti*; značilen po j-jevski protezi, ki kaže na razlike med izgovorom te glasovne skupine v primerjavi s skupino pri besedah, kot je *videti*.

Megiserjevi večjezični deli MPar 1592 in MS 1593 za našo problematiko ne prinašata gradiva, kvečjemu je zanimiv zgled iz Očenaša: *neupelaai nas* MS 1593, C, ki dokazuje, da je v zanikani obliki pisal predpono *v-* z *u-*.

V drugem slovarju z naslovom *Theaurus Polyglottus* (MTh 1603), kjer je upošteval tudi slovenščino, močno prevladuje predpona *v-*,

npr. *vbežati*, *vbijanje*, *vgasniti* ...Nekateri glagoli imajo samo *u-*, npr. *uganiti se* (trikrat). Pri nekaterih glagolih se uporabljata obe predponi, npr. *ukazati* (trikrat), *vkazati* (enkrat). Pri podstavnemu glagolu *iti* uporablja predpono *v-*: *vyti*, *v'yti*, *v'shal* (po kartoteki in Stabej, 1977:205–209), torej *vjiti*.

5.7 Pri knjigi *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE* (TfM 1595) gre za drugo izdajo DM 1584 v priredbi Felicijana Trubarja, v kateri je nekaj pravopisnih, besednih, glasoslovnih in oblikoslovnih razlik, vendar nobena se ne vključuje v vprašanja, obravnavana v tej analizi.¹¹

V pesmarici iz leta 1595 *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALM*, ki jo je prav tako izdal Felicijan Trubar (TfC 1595) in gre za novo izdajo, je pri teh glagolih vedno predpona *v-*, ki se včasih zapisuje z opuščanjem. Pred podstavnim glagolom *iti* je petkrat predpona *v-* (*vyti*, *v'yti*, *vydem*, *vshla*) in dvakrat *u-* (*u'videjo*, *uwideh*).

5.8 V prevodu Janža Znojilška *KATECHISMVS DOCTORIA MARTINA Luthra* (ZK 1595) se pri obravnavanih glagolih uporablja vedno predpona *v-*, npr. *vbežati*, *vmreti*, *vživati*. Žal ne uporablja glagolov, pri katerih smo opazovali posebnosti.

5.9 V šestjezični *BIBLIJII SACRI E.* Hutterja zastopa slovanski jezik Dalmatinov prevod peteroknjižja (DB 1584). Večina sprememb je pisno-pravopisnega značaja, nastalih zaradi tiskanja v ozkih stolpcih in oštevilčenja biblijskih vrstic. Sprememb pri zapisovanju obravnavanih predpon ni (Merše, 2001:128–129).

6 Pregled predpon *v-* in *u-* v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja je jasno pokazal, da je pri številnih glagolih, ki jih danes zapisujemo s predpono *u-*, v 16. stoletju bila predpona *v-*. To dejstvo je nekoliko prikrito, ker ločevanje med *v* in *u* v nekaterih delih ni bilo izpeljano. Menjavanje *v-*ja in *u-*ja za predpono *v-* je bilo močno zlasti od 1555 do 1564 leta v Trubarjevih delih. Velikokrat je bilo zame-

11 Po analizi v rokopisu, ki jo je opravila Majda Merše v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika.

njavanje samo v nekaterih pisavah (kurziva). Zato tega pojava ne moremo šteti med odločilne o predponi. Iz takega posebnega položaja se je navada širila tudi v navadne pisave. Povsem zanesljiv ta vzrok ni, morda je šlo zlasti za iskanje najprimernejše oblike. Natančno načelno ločevanje med *v-* in *u-* je bilo vpeljano šele v DB 1584. Analiza rabe je pokazala, da je predpona *v-* močna in tudi v zapisovanju neproblematična. Zamenjavanje predpone *v-* na začetku besed je tudi zelo omejeno. Znotraj oblik ima pa pisava *u-* in *v-* povsem svojevrsten značaj. Tako lahko sklenemo, da je za vse pomene, ki jih imajo glagoli s predpono *v-*, ta enotna.

Največji problem, ki so ga čutili, je bil, če je prišlo do podvojitve *v-*. Trubar in sprva ali deloma tudi drugi so ta položaj reševali po formuli, da so dali na začetek *v*, drugi *v* pa spremenili v *u*: **vveneti* bi Trubar zapisal *vueneti*. V tej obliki je besedo težko prebrati, zapis očitno glasovno ni resničen, zanesljivo pa kaže na težavno mesto. Trubarjevo formulo sta prevzela tudi Dalmatin (na začetku) in Juričič. Krelj in Tulščak uporabljata tip *uveneti*, ki je v DB 1584 zmagal, kjer je ta tip zapisovan kot *uveneti* in *u'veneti*. Ta model bi lahko kasneje služil kot vzorec za uvajanje *u-* ja v težavnejših položajih, a žal se tako ni zgodilo, kajti že Metelko, kar smo že omenili, je vpeljal ločevanje predpone *v-* in *u-* na pomenski podlagi. Pri protestantih pa je bila uporabljana predpona *v-* s pozicijsko varianto *u-* za vse pomene.

Na druge glasovne probleme protestantje niso posebej opozarjali, čeprav gradivo kaže, da jih je bilo še nekaj. Prvi tak problem je bila sestava *v-iti*, ker so opažali, da je ta sestava glasovno drugačna kot v besedah tipa *videti*, *visok*. Zapisi glagola kažejo, da je bil na meji morfemov protetični *j*. Zapise *vyti*, *v'yti*, *vijti* bi lahko glasovno prebrali *vjiti*. Ta model je bil pri protestantih najbolj razširjen. Vzporeden vzorec za rešitev težavnega glasovnega položaja je bil ujevski s protezo *vuiti*, danes bi to bilo *uiti*; ta model pri protestantih ni zmagal, verjetno je pa vplival na kasnejši razvoj.

Nekaj glagolov ima občasno obliko s predpono *u-*, vendar je glagolov ali oblik resnično malo; seveda, če ne štejemo med glagole s predpono *u-* tiste glagole, ki so dobili *u-* zaradi vprašanja pisave in tiska. Glagol *užgati* in družina ima pri vseh piscih ves čas predpono *u-*, na kar trdno kaže proteza – *vužgati*. Taki zgledi kažejo na poseben

razvoj stare predpone *u-*. Izjeme so redke, npr. v JPo 1578. Sklenemo lahko, da je bila pri protestantskih piscih predpona *v-* s pozicijsko varianto *u-* bogata in živa in zelo trdno zasidrana v jezikovni sistem. Do mešanje predpone *u-* in *v-* ni prihajalo, prihajalo pa je do mešanja *v-*ja in *u-*ja.

Nastane še vprašanje, kako v posplošenih popisih tega jezika zapisovati te sestavljene glagole in njihove izpeljanke. DB 1584 je razmeroma veliko opuščajev, niso pa vedno. Takratna teorija jezika jih je po mojem mnenju obravnavala kot natančen popis sistema, ki je pri poučevanju jezika zelo koristen, ni pa edino možen pri zapisovanju jezika. Kot geslo v slovarju, ko gre za veliko posplošitev, bi predlagal na primer *vbežati*, *vboj*, *vbojnik*, natančnejše pojavne dvojnice bi pa dal na drugo mesto, recimo v oklepaj za iztočnico.

Nastane še vprašanje, kako zapisati te besede v popisu besedja jezika 16. stoletja. Po mojem mnenju bi bila slaba informacija, če bi izhajali iz današnje oblike jezika. Zbiralci gradiva tako načelo pogosto upoštevajo, da se stvar preveč ne zapleta. Ker gre pri *Slovarju jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja* za enoten sistem, je treba izhajati iz norme takratnega časa, tako bi pisali kot iztočnico predpono *v-* oziroma pozicijsko varianto *u-*. Tako naj bo tudi v *Besedišču jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja*, ki se zdaj pripravlja. Na razmerje med današnjim in takratnim jezikom lahko opozorimo z vodilkami, npr. *ubežati prim. vbežati*. S kazalkami se pa nakazuje obdelava notranje strukture. Če ima beseda več tipov zapisov, bo nakazano s kazalkami, kje so obdelani, npr. *v'yti gl. vjiti; vuiti gl. uiti* ipd. Za dela, v katerih je prišlo do mešanja *u-*ja in *v-*ja, bodo obvezne kazalke tipa *ubežati gl. vbežati*, saj ni rečeno, da vsak bralec pozna pravila, ki so pripeljala do mešanja *u-*ja in *v-*ja.

VIRI¹²

- TC 1550 = Trubar, Primož, 1550: *CATECHISMUS*. Tübingen.
- TA 1550 = Trubar, Primož, 1550: *ABECEDARIUM VND DER KLEIN CATECHISMUS*. Tübingen.
- TA 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ABECEDARIVM*. Tübingen.
- TC 1555 = Trubar, Primož, 1555: *CATECHISMVS*. Tübingen.
- TE 1555 = Trubar, Primož, 1555: *TA EVANGELI SVETIGA MATEVSHA*. Tübingen.
- TM 1555 = Trubar, Primož, 1555: *ENA MOLITOV TIH KERSzbenikou*. Tübingen.
- TT 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA PERVI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
- TKo 1557 = Trubar, Primož, 1557: *TA SLOVENSKI KOLENDAR*. Tübingen.
- TR 1558 = Trubar, Primož, 1558: *EN REGISHTER*. Tübingen.
- TT 1560 = Trubar, Primož, 1560: *TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA*. Tübingen.
- TL 1561 = Trubar, Primož, 1561: *SVETIGA PAVLA TA DVA LISTY*. Tübingen.
- TR 1561 = Trubar, Primož, 1561: *REGIJTER VND JUMMARIJCHER INNHALT*. Tübingen.
- TAr 1562 = Trubar, Primož, 1562: *ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE*. Tübingen.
- *P 1563 = *ENE DVHOVNE PEISNI*, Tübingen, 1563.
- TO 1564 = Trubar, Primož, 1564: *CERKOVNA ORDNINGA*. Tübingen.
- TPs 1566 = Trubar, Primož, 1566: *TA CELI PjALTER DAUIDOU*. Tübingen.
- TA 1566 = Trubar, Primož, 1566: *ABECEDARIVM, OLI TABLIZA*. Tübingen.
- KB 1566 = Krelj, Sebastijan, 1566: *OTROZHIA BIBLIA*. Regensburg.
- TC 1567 = Trubar, Primož, 1567: *TA CELI CATEHISMVS*. Tübingen.
- TL 1567 = Trubar, Primož, 1567: *SVETIGA PAVLA LYSTVVI*. Tübingen.
- TP 1567 = Trubar, Primož, 1567: *ENA DVHOVSKA PEISSEN SVBPER TVRKE*. Tübingen.
- TPs 1567 = Trubar, Primož, 1567: *ENI PSALMI, TA CELI CATEHISMUS*. Tübingen.
- KPo 1567 = Krelj, Sebastijan, 1567: *POSTILLA SLOVENSKA*. Regensburg.

12 Krajšave za vire so prevzete iz SJSPP 2001, 34–35.

- TC 1574 = Trubar, Primož, 1574: *TA CELI CATEHIJMVVS*. Tübingen.
- TP 1575 = Trubar, Primož, 1575: *Try Dubouske peifsni*. Tübingen.
- TC 1575 = Trubar, Primož, 1575: *CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA*. Tübingen.
- DJ 1575 = Dalmatin, Jurij, 1575: *JESVS SIRAH*. Ljubljana.
- DPa 1576 = Dalmatin, Jurij, 1576: *PASSION*. Ljubljana.
- TT 1577 = Trubar, Primož, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.
- JPo 1578 = Juričič, Jurij, 1578: *POSTILLA*. Ljubljana.
- DB 1578 = Dalmatin, Jurij, 1578: *BIBLIE, TV IE.VSIGA SVETIGA PISMA PERVI DEIL*. Ljubljana.
- TkM 1579 = Tulščak, Janž, 1579: *KERJZHANSKE LEIPE MOLITVE*. Ljubljana.
- TPs 1579 = Trubar, Primož, 1579: *TA PERVI PSALM SHNEGA TRIEMI ISLAGAMI*. Tübingen.
- DC 1579 = Dalmatin, Jurij, 1579: *TA CELI CATEHISMVS*. Ljubljana.
- BTa 1580 = Bohorič Adam, 1580: *OTROZHIA TABLA*. Ljubljana.
- DBu 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *PERVE BVQVE MOSESSOVE*. Ljubljana.
- DPr 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *SALOMONOVE PRIPVVISTI*. Ljubljana.
- DC 1580 = Dalmatin, Jurij, 1580: *CATEHISMVS*. Ljubljana.
- TT 1581–82 = Trubar, Primož, 1581–82: *TA CELI NOVI TESTAMENT*. Tübingen.
- DB 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *BIBLIA*. Wittenberg.
- DC 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Wittenberg.
- DM 1584 = Dalmatin, Jurij, 1584: *KARSZANSKE LEPE MOLITVE*. Wittenberg.
- BH 1584 = Bohorič, Adam, 1584: *ARCTICAE HORULAE JUCCIJIVAE*. Wittenberg.
- DAG 1585 = Dalmatin, Jurij, 1585: *AGENDA*. Wittenberg.
- DC 1585 = Dalmatin, Jurij, 1585: *TA KRATKI WIRTEMBERSKI CATECHISMVS*. Wittenberg.
- TtPre 1588 = Trost, Matija, 1588: *ENA LEPA INV PRIDNA PREDIGA*. Tübingen.
- MD 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *DICTIONARIVM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.
- MPar 1592 = Megiser, Hieronymus, 1592: *PAROIMIOLOGIAS*. Graz.
- MS 1593 = Megiser, Hieronymus, 1593: *SPECIMEN*. Frankfurt.
- TPo 1595 = Trubar, Primož, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.

- TfM 1595 = Trubar, Felicijan, 1595: *LEPE KARSZHANSKE MOLITVE*. Tübingen.
 TfC 1595 = Trubar, Felicijan, 1595: *TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI*. Tübingen.
 ZK 1595 = Znojilšek, Janž, 1595: *KATECHISMVS DOCTORIA MARTina Luthra*. Tübingen.
 HB 1599 = Hutter, Elias, 1599: *BIBLIA SACRA ...* Nürnberg.
 MTh 1603 = Megiser, Hieronymus, 1603: *THE/AURUS POLYGLOTTUS*. Frankfurt.

LITERATURA

- Bajec, Anton (1959): Besedotvorje slovenskega jezika IV. Predlogi in predpone. Ljubljana.
- Kopečný, František (1973): Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. I. Předložky; koncové partikule. Praha.
- Merše, Majda, Jakopin, Franc, Novak, France (1992): Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. V *Slavistična revija* 40, 321–340.
- Merše, Majda (1995): Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Merše, Majda (1996): Produktivnost predpon pri tvorbi vidskih parov v jeziku slovenskih protestantskih piscev. V *Razprave SAZU. Razred za filološke in literarne vede*. XV. Ljubljana 65–78.
- Merše, Majda (2001): Popolni izpisi del slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja in zamisel slovarske predstavitve besedja. V *450-letnica slovenske knjige in slovenski protestantizem*. Ljubljana 2001: 128–150.
- Merše, Majda (2003): Glagolski kalki v zgodovini slovenskega knjižnega jezika (prevzemanje, raba, in primerjava s stanjem v slovanskih jezikih). V *Slavistična revija* 51 (posebna številka): 81–103.
- Merše, Majda (2004): Besednovrstna in druga slovnična problematika besedja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. V *Jezikoslovnih zapiski* 10 (1): 7–31.
- Metelko, Franc Serafin (1825): *Lehrgebäude der Slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. Ljubljana.
- Moder, Janko (1999): Imensko in stvarno kazalo k Jezikoslovnim delom patra Stanislava Škrabca. Nova Gorica.

- Pleteršnik, Maks (1894, 1895): Slovensko-nemški slovar. I-II. Ljubljana.
- Premk, Francka (1999): Medsebojni ustvarjalni vplivi Primoža Trubarja in Petra Pavla Vergerija ml. V *Acta Histriae* VIII. Koper
- Ramovš, Fran (1918): Delo revizije za Dalmatinsko biblijo. V *ČJKZ* I, 113–147.
- Ramovš, Fran (1924): Historična gramatika slovenskega jezika. II. Konzozantizem. Ljubljana.
- SJSPP (2001). Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Poskusni snopič. Ljubljana.
- SSKJ V 1991. Slovar slovenskega knjižnega jezika. I–V. 1970–1991. Ljubljana.
- Stabej, Jože (1977): H. Megiser: Thesaurus polyglottus. Iz njega je slovensko besedje ... za Slovensko-latinsko-nemški slovar. Ljubljana
- Škrabec, Stanislav (1994–1998): Jezikoslovna dela I–IV. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Toporišič, Jože (1986): Bohoričica 16. stoletja. V *Obdobja* 6. 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana.
- Toporišič, Jože (2000): Slovenska slovnica. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor.